

βάλει κάθε καρδιάς καρύδι, πολύ σαβούρα. Μέσα βρισκότανε και η ίδια η Καραμπινερία. Μία Κυριακή κατεβαίνοντας στο Κιάτο για το παρόν, πέρασα από τη συγγένισσά μου και μου λέει: «Βρε τι είναι το ΕΑΜ;» «Δεν ξέρω» της λέω· «άστα αυτά, ένα Λύγγα τον ξέρεις;» «Όχι, της λέω γιατί;» «Αυτός μου είπε πως όλη η Βόχα είναι οργανωμένη στο ΕΑΜ». Δηλαδή η Καραμπινερία ήξερε πρόσωπα και πράγματα και καμιά μέρα όλους θα μας τσουβαλιάζανε, όπως αργότερα έγινε. Κι άλλη γιάφκα κυνηγιούντανε εκείνη την εποχή από τους Ιταλούς και κάποιος άλλος φίλος από την Τριάδα του χωριού μας, που κρυβότανε ψηλά στην ορεινή Κορινθία μέσα στη χαράδρα του Άσπρου ποταμού, στην περιφέρεια της Μποζίκης. Έμενε σ' ένα καλύβι, εκεί τον επισκεφτόντανε μόνο μερικές γυναίκες και κάτι χωρικοί. Αυτός είχε κάμει τη βλακεία, την κρυψώνα να την πει στον έμπιστό τους τον Λύγγα και φυσικά το 'μαθαν κι οι Ιταλοί που τον καταζητούσαν του κάκου, μάλιστα δε όπως έλεγε ο Λύγγας πήγε μια μέρα έναν μυστικό με τα πολιτικά μέχρι εκεί και του 'δειξε την καλύβα. Μάλιστα ένα βράδυ που πέρασε ο καταζητούμενος απ' το σπίτι μου ήταν και μια γειτόνισσά μου, μια μικρή που είχε σχέσεις με τους χωροφύλακες του χωριού και θα τον γνώρισε. Αυτός προτίμησε να φανερωθεί και να στείλει χαιρετίσματα στον πατέρα της. Την άλλη μέρα με κάλεσαν στην αστυνομία και με φοβέρισαν γιατί τον μαζεύω και συνέχεια στην Καραμπινερία. Πάλι το βράδυ εφάγαμε μαζί και έφυγε με κατεύθυνση προς την Τριάδα, ενώ αυτός πήγε στο Βέλλο που 'ταν η αγαπητικιά του και που στο ίδιο σπίτι βρισκότανε ένας μυστικός καραμπινιέρης. Ήταν 7 Γενάρη του '43, την ίδια μέρα κατέβηκα στο Κιάτο και έμαθα από έναν άνθρωπό μας να τον ειδοποιήσουμε να φύγει γιατί ο κίνδυνος ήτανε άμεσος γι' αυτόν. Πήγα στο στέκι που μου είπαν το βράδυ, αλλά αυτός δεν πήγε καθόλου. Όσο να πάω στο χωριό ακούω στο Βέλλο χειροβομβίδες και κακό σάμπως να γινότανε μάχη, κατάλαβα πού πέφταν πάνω κάτω.

Σε λίγο έμαθα πως τον πιάσανε γυμνό στο κρεβάτι που αναπαυότανε με τα σώβρακά του και είχε το πιστόλι επάνω του. Μαζί

με αυτόν πιάσανε και του σπιτιού σχεδόν όλους, σύγχρονα δε σ' όλα τα χωριά της Βόχας τραβούσαν όλη την οργάνωση, πλην του Θανάση του Σπύρου –εκτελέστηκε, καλό παλικάρι, αλλά λίγο υπερήφανος–, κατά την ανάκριση τα ξέρασαν όλα. Έγινε η δίκη τους στην Τρίπολη και δικαστήκανε κάνα δυο χρόνια φυλακή ο καθένας. Ο Θανάσης φεύγοντας προς την Πάτρα με κάποιον άλλον ακόμα πέσανε σε ενέδρα και αναγκαστήκανε να γυρίσουν πίσω στην Κόρινθο και να κάτσουν ωσότου τους δόθηκε η ευκαιρία και φύγαν στη Ρούμελη μαζί. Αυτό το τέλος είχε η ΕΑΜική οργάνωση Βόχας.

Παραπάνω μιλάω για το χαφιεδισμό που ήταν γύρω από το σπίτι μου. Γυρίζοντας μια Κυριακή του Απρίλη από το Κιάτο με προσκάλεσε η γυναίκα μου να πάω σ' ένα χωριό της Αργολίδας που εκεί είχα αρραβωνιάσει το παιδί μου, να συνεννοηθώ για το ζήτημα του γάμου. Τη συζήτηση την κάναμε έξω από την αυλή του σπιτιού μας, η ώρα ήταν 2 μετά τα μεσάνυχτα. Το χωριό αυτό απέχει από το δικό μου περίπου 6 ώρες, θα νύχτωνα στο δρόμο και ήτανε επικίνδυνο. Το αποφάσισα όμως, πήρα το γαϊδούρι και ξεκίνησα, είχα μαζέψει και ένα ταγάρι κουκιά για τη συμπεθέρα, μπαίνοντας ο ήλιος ήμουνα στη Νεμέα. Εκεί δε με γνώριζε κανένας. Πέρασα τον κεντρικό δρόμο τραβώντας για το Μάλανδρε. Ξάφνου να μπροστά μου ο μπατζανάκης του γιου μου: «Συμπέθερε, μου λέει, απόψε θα μείνεις εδώ και αύριο φεύγεις για το χωριό». Έμεινα, φάγαμε το βράδυ, θυμάμαι είχε κρέας αρνίσιο γιατί ήτανε και χασάπης και μου στρώσανε να κοιμηθώ. Όπως γδύθηκα να πέσω καλά καλά δεν είχα σκεπαστεί, ακούω κάτι βρόντους στην πόρτα όχι φιλικούς, πετάχτηκα απάνω και όσο να σηκωθώ άνοιξε η πόρτα και μπούκαραν 4 караμπινιέρηδες με τα όπλα τους έτοιμα να με πυροβολήσουν. «Εσύ είσαι ο Μ...;» «ναι» τους απαντώ. «Σήκω» μου λέει ο διερμηνέας. Σηκώνομαι, ντύνομαι και τους ρωτώ τι ήθελαν από μένα. Μου λένε: «Να μας δώσεις τη βαλίτσα με τις προκηρύξεις». «Βρε παιδιά, τους λέω, δεν έχω βαλίτσα, ένα ταγάρι με κουκιά έχω». Με κλοτσιές με παίρνουν και με πηγαίνουν στην Καραμπινερία, αφού με περιποιήθηκαν

λίγο με άφησαν σε μια γωνιά του θαλάμου. Ξύλιασα από το κρύο όσο να ξημερώσει και να με πάνε στην ανάκριση, πολλούς έβαλα στο νου μου για χαφιέδες, αλλά εδώ στη Νεμέα δε με γνώριζε κανένας. Πάλι στην ανάκριση μου λέει ο διοικητής: «Γιατί έφυγες χωρίς άδεια από το χωριό σου; Δεν το ξέρεις ότι είσαι υπό αστυνομικήν επιτήρηση; Να φύγεις αμέσως και να δώσεις παρόν στο Κιάτο σήμερα». Έφυγα θέλοντας και μη. Άφησα και τον γάιδαρο στο συμπέθερο να τον στείλει και εγώ πήρα το δρόμο προς το χωριό με χίλιες δυο υποψίες. Μόλις έφτασα βλέπω τη γυναίκα μου που πήγαινε να φέρει τη φοράδα για να πάει στο Κιάτο στη συγγένισσα, γιατί το είχε μάθει πως με έπιασαν στη Νεμέα.

Αυτά τραβάγαμε απ' τον εκφυλισμένο κόσμο που από την πείνα και την τρομοκρατία, από το σκοτάδι της σκλαβιάς είχε χάσει το ηθικό του. Σε σπίτι δεν σε δεχόντανε, να σε βλέπουν και να ξέρουν πως σε κυνηγάνε οι εχθροί σε προδίνανε. Έτσι ήτανε η κατάσταση εδώ μέχρι τον Απρίλη του '43 που φανερωθήκανε οι πρώτες ομάδες ανταρτών στα βουνά.

6. Νερό και καλαμποκάλευρο ανάλατο, ανάλαδο

ΕΞΙΣΤΟΡΕΙ ΣΤΕΛΕΧΟΣ ΤΟΥ ΕΑΜ

ΤΟΝ ΚΑΙΡΟ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ ήταν στις ορεινές περιοχές η ζωή πολύ σκληρή. Μάλιστα στην Ήπειρο που ανέκαθεν είχε φτώχεια. Στα Ζαγόρια, στα χωριά της Κόνιτσας, ζυμώνανε το καλαμπόκι που ήταν λιγοστό με κοπανισμένα βελανίδια. Και κείνο δίχως αλάτι. Κάθε μέρα κατεβαίνανε πολλές χωριάτισσες μαζί ζαλικωμένες με διάφορα πράματα, βελέντζες, μπακίρια, ό,τι μπορούσαν και το ανταλλάζανε στα παράλια με αλάτι.

Κι οι μαχητές της αντίστασης κάθε μέρα κουρκούτι, νερό και καλαμποκάλευρο ανάλατο, ανάλαδο. Πού και πού καμιά τόση δα μερίδα τυρί, κανένα όσπριο, φακή, φασόλια.

Καμιά φορά κατεβαίνανε τμήματά του απ' τη Μακεδονία και τη Θεσσαλία για ενίσχυση του διπλού μετώπου στην Ήπειρο, απ' τη μια που πολεμούσανε τους Γερμανούς απ' την άλλη τον ΕΔΕΣ. Αυτοί περνούσανε καλά, τρώγανε κρέας και τυροκομικά προϊόντα πολύ ταχτικά.

Μια φορά ένα Μακεδονικό τμήμα έφτασε στο Μέτσοβο, μακριά κάπως απ' τις βάσεις της τροφοδοσίας του, στενοχωρήθηκε από κρέας, στο άψε σβήσε κατασχέσανε κοπάδια, με την καταγγελία ότι μερικοί κτηνοτρόφοι συνεργάζονται με τους Γερμανούς. Έγινε όμως έρευνα, οι καταγγελίες βγήκαν ψεύτικες, πήραν οι νοικοκυραίοι τα ζωντανά τους πίσω, και πληρωθήκανε τα σφαγμένα με άλλα είδη και ιματισμό στρατιωτικό. Τα χωριά πανηγυρίσανε, ο καπετάνιος τιμωρήθηκε, είχε ψευδώνυμο «σταυραητός», του 'κοψαν τα φτερά, κοπήκαν και τα πλιάτσικα.

Σ' ένα συνέδριο του ΕΑΜ στη Μονή Κ., μαζεύτηκαν πάνω από 3.000 αντιπρόσωποι. Την ώρα του φαγητού, οι αντιπρόσωποι της

Ηλείου τα χάσανε: ψητό κρέας, τυριά, καρπούζια και ψωμί άφθονο. Φάγαμε όλοι και χορτάσαμε και περισσέψανε τσουβάλια, οκάδες ψωμί. «Τι θα κάνετε όσα περισσέψανε;» ρώτησε ο υπεύθυνος της Ηλείου τον υπεύθυνο της Θεσσαλίας, «μην έχετε σκοπό να τα πετάξετε;» Αυτός γέλασε. «Πω, πω, δεν έχετε ντροπή; Κάντε τα παξιμάδια ορέ, να τα πάρουμε στα λημέρια». Έτσι έγινε.

7. Ναπολέον Σουκατζίδης

ΕΞΙΣΤΟΡΕΙ ΜΙΑΝ ΑΡΡΕΒΩΝΙΑΣΤΙΚΙΑ

...ΤΟΝ ΕΙΧΑ ΔΕΙ* ΠΡΙΝ ΑΠΟ 2 ΜΕΡΕΣ. Είμαστε αρραβωνιασμένοι 8 χρόνια, είχαμε γνωριστεί στην Κρήτη, εκείνος στρατιώτης, εγώ μαθήτρια, η αδελφή μου η Μαρία λαογράφος, μου τον γνώρισε. Ήταν Μικρασιάτης, είχαν έρθει με την καταστροφή του '22. Στο Τμήμα Μεταγωγών στο Ρέθυμνο έγινε ο αρραβώνας, τον παίρναν για εξορία, μου φόρεσε το δαχτυλίδι της μητέρας του που είχε πεθάνει, το 'χω.

Εγώ τότε ήμουν δευτεροετής φοιτήτρια στην Αθήνα. Εκείνον τον μεταφέρανε στην Ακροναυπλία. Όσο μπορούσα τον φρόντιζα.

Έχω δυο αδέρφια θύματα του Αλβανικού, ένας σκοτωμένος, ένας τραυματίας. Δυο συμπατριώτες μας Κρητικοί ενεργήσανε και διορίστηκα δασκάλα σε σχολείο ανωμάτων παιδιών. Επί Κατοχής μάς είχαν στεγάσει δυο τάξεις στο Δρομοκαϊτειο. Ήταν κοντά το Χαϊδάρι. Πήγαινα 2 φορές τη βδομάδα. Μια μέρα ο διευθυντής τον έφερε στο γραφείο. Χαιρετισθήκαμε από κοντά. Ήταν στρατιωτικός αυτός πριν παραλάβουν τα Ες Ες.

Εκείνο το πρωί βλέπω φάλαγγα ολόκληρη κλούβες, θωρακισμένα, μπρος πίσω «Πρωτομαγιά, φοβούνται...» Την άλλη μέρα στο προαύλιο παραλάβαινα τα παιδιά, ώρα 8 παρά τέταρτο. Ακούω περνά η καντηλανάφτισσα του ξωκκλησιού και λέει βραχνά: «Σκοτώσανε 200 χτες –οι σκύλοι...» «Όχι και το Ναπολέοντα»..., είπα μέσα μου. Κλότσησε η καρδιά μου.

* Ο Ναπολέον Σουκατζίδης εκτελεσμένος με τους 200 Κομμουνιστές στο Σκοπευτήριο, πρωτομαγιά '44. Στο πρωινό προσκλητήριο των επιλεγμένων για «μεταγωγή» –δηλαδή για εκτέλεση– όταν ο Στρατοπεδάρχης έφτασε στ' όνομά του κομπιάζει, σα να θέλει να τον παραλείψει, ο Σουκατζίδης, διερμηνέας και σύνδεσμος σε στάση προσοχής, ρωτά, «θα πάρετε μόνο 199;», δεν παίρνει απάντηση, παραδίνει τα υπηρεσιακά χαρτιά, κλειδιά στο βοηθό του, τρέχει, πιάνει σειρά με τους συντρόφους – ως τον τιμημένο θάνατο.

Έπειτα με φωνάζουνε στο γραφείο.

«Εσύ έχεις γνωστούς στον Ερυθρό Σταυρό, δεν τηλεφωνάς, μήπως μάθουμε τίποτα για έναν γνωστό μου...» έτσι το 'φερε η διευθύντρια. Παίρνω τηλέφωνο. «Πρώτα και για τον αρραβωνιαστικό σου...» Ρωτώ λοιπόν, «είδες, είδες παιδί μου...» λέει απ' την άλλη άκρια η γνωστή μου –κατάλαβα. Πρώτα το κόλλησα στ' αυτί μου, ύστερα πετώ τ' ακουστικό. Δεν ξέρω και πώς έφυγα. Πώς βρέθηκα στην Καισαριανή, στη Μητρόπολη, βρέθηκα στο Γ' Νεκροταφείο, γυρεύω ρούχα, γυρεύω σταυρούς, δεν υπάρχουνε ούτε ρούχα, ούτε σταυροί, γύριζα μέρες. Μετά από μέρες, δεν ξέρω πόσες, με ζήτησε κάποιος στο σχολείο, η διευθύντρια τον πήρε για χαφιέ, με φευγατίζουνε, μένω έξω στους λόφους 2 μέρες, μου στέλνανε τη μερίδα μου κρυφά. Τέλος αυτός που με ζητούσε ήταν υπάλληλος στο Σκοπευτήριο, μου 'φερε σημείωμα του Ναπολέοντα, κάτι ρούχα του και το ρολόι του σπασμένο.

8. Για το πάτωμα νοιάστηκε κι όχι για μένα

ΕΓΡΑΨΕ ΜΙΑ ΕΠΟΝΙΤΙΣΣΑ

ΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΦΟΡΑ ΠΟΥ ΠΙΑΣΤΗΚΑ ήταν Οκτώβρης του '46. Η κατηγορία μου ήταν «κυκλοφορία παράνομου επαναστατικού υλικού», με λίγα λόγια προκηρύξεις της ΕΠΟΝ. Το περιεχόμενό τους ήταν γύρω από την επέτειο του Αλβανικού πολέμου. Τίποτα το επαναστατικό (τίποτα το κομμουνιστικό, όπως λέγανε).

Ήμασταν πέντε που πιαστήκαμε. Τέσσερα αγόρια κι εγώ. Όλοι Επονίτες. Μας κρατούσανε στο αστυνομικό τμήμα. Τ' αγόρια τα κλείσανε κάτω στα κρατητήρια κι εμένα επάνω σε μια αποθήκη που ήταν και ο καναπές. Η πόρτα έκλεινε μ' ένα λουκετάκι περασμένο μέσα από δυο μεντεσέδες, με μια κλοτσιά άνοιγε.

Δεν ένιωθα καμιά ασφάλεια εκεί μέσα. Οι χωροφύλακες κάθε φορά που γύριζαν από τις επιχειρήσεις περνούσαν έξω από την αποθήκη και εκεί απέξω ξεσπούσαν τη μανία τους με ακατονόμαστες βρισιές. Από το βαθμό της οργής τους καταλάβαινα αν είχαν επιτυχίες ή αποτυχίες. Τις βρισιές και τα αισχρολόγια μού είναι αδύνατον να τα επαναλάβω. Αρχίζαν από Βουλγάρρα, πουτάνρα, θα μπούμε μέσα και θα σε κάνουμε και... και... και... Στις τρεις λέξεις οι δυο ακατονόμαστες σε χυδαιότητα βρισιές.

Εκεί δεν είχαμε πολλές ανακρίσεις. Παραδεχτήκαμε πως εμείς ρίξαμε τις προκηρύξεις και τελείωσε.

Εκείνο που σκεφτόμουνα και με γέμιζε φόβο ήταν η νύχτα που θα γύριζαν οι χωροφύλακες από τις επιχειρήσεις. Ένα βράδυ άκουσα φασαρία κάτω στην αυλή. «Γύρισαν» είπα. Ήμουν ξαπλωμένη στον καναπέ, τυλιγμένη στη βελέντζα μου για να κοιμηθώ. Ανασηκώθηκα κι αφουγκράσθηκα να καταλάβω γιατί κάνουν τόση φασαρία. Κάτι έσερναν μέσα από το αυτοκίνητο και

μετά το έριξαν κάτω. Την άλλη μέρα, μου είπε ο αστυνόμος πως δήθεν έπιασαν μιαν αποθήκη με πυρομαχικά των «κατσαπλιάδων». Αφού τέλειωσε το ξεφόρτωμα, άκουσα γέλια και τραγούδια. Ένας χωροφύλακας τραγουδούσε την «Ιτιά». Τι όμορφα που το έλεγε. Πλησίασα στο παράθυρο για να τον ακούω καλύτερα, πριν φτάσω όμως, ακούω βήματα στο γραφείο του αστυνόμου και σ' ένα λεπτό ανοίγει η πόρτα και μπαίνουν μέσα πέντε ή έξι χωροφύλακες κρατώντας ένα τσουβάλι. Μόλις τους είδα χτύπησε η καρδιά μου. Κάτι κακό θα μου κάνουν, σκέφτηκα. Κι έτσι που ήταν κουκουλωμένοι με κάτι χακί κουκούλες δεν μπορούσα να καταλάβω κι από την έκφραση του προσώπου τους τις διαθέσεις τους. Η αγωνία μου αυτή κράτησε πολύ λίγο. Ακούμπησαν κάτω το τσουβάλι που κράταγαν δυο μαζί χωροφύλακες. Εγώ κοίταγα μια το τσουβάλι και μια τους χωροφύλακες κι αυτοί με κοιτάγανε και γελούσαν τώρα. Λέει ο ένας νωματάρχης στο άλλο νωματάρχη: «Δεν κάνει, ας τα πάρουμε από 'δω», «πού να τα πάω» λέει ο άλλος «θα τα φάνε τα σκυλιά, θέλεις να με βάλει πάγο ο αστυνόμος;» Τι να 'χουν μέσα, αναρωτιόμουν εγώ. «Αύριο πρέπει να τα πάμε στην πλατεία» συμπλήρωσε ο νωματάρχης και γνέφει σ' έναν από τους χωροφύλακες να τ' αδειάσει. Λύνοντας ο χωροφύλακας το τσουβάλι ο νωματάρχης συμπλήρωσε: «Τί φοβάσαι, μην πειράξουν τη συναγωνίστρια;» οι άλλοι γέλασαν. «Ίσα ίσα θα 'χει και παρέα απόψε» είπε κάποιος άλλος. Κι αδειάζουν μεμιάς απ' το τσουβάλι μπροστά στα πόδια μου, επτά ανθρώπινα κομμένα κεφάλια. Ήταν φοβερό θέαμα, δεν είναι δυνατόν να το περιγράψω. Τα κοίταγα με ορθάνοιχτα μάτια χωρίς να μπορώ να τα ξεκολλήσω από πάνω τους. Τα μαλλιά τους ανάκατα κολλημένα στο πρόσωπό τους, τα μάτια τους άλλων ανοιχτά και άλλων κλειστά. Ο λαιμός τους, θεέ μου τι φριχτό πράγμα, σου θύμιζαν τα σφαγμένα αρνιά του Πάσχα. Την ηλικία τους δεν ήταν δυνατό να την προσδιορίσω. Πρέπει να ήταν νέοι, σχεδόν παιδιά, δύο μόνον είχαν μουστάκια και γένια, ίσως και να κάνω λάθος, έτσι που ήταν πασαλειμμένα με παγωμένα αίματα τα πρόσωπά τους.

Όλη την ώρα που εγώ κοίταγα τα κεφάλια, οι χωροφύλακες

κοίταγαν εμένα. Θα περίμεναν να βάλω τις φωνές, ίσως και τα κλάματα. Δεν έγινε ούτε το ένα ούτε το άλλο. Τα πόδια μου όμως έτρεμαν και το στομάχι μου χοροπηδούσε. Δεν ήθελα σε καμιά περίπτωση να το καταλάβουν αυτό. Κάνοντας έναν μορφασμό γύρισα προς το παράθυρο που ακόμα ακουγόταν το τραγούδι. Εκείνοι με πειράζανε, μα εγώ δεν απαντούσα, αν απαντούσα θα καταλάβαιναν αμέσως την ταραχή μου απ' τη φωνή μου που θα έτρεμε. Παρακάλαγα μόνον να φύγουν γρήγορα γιατί μου ερχότανε να κάνω εμετό και δεν ήθελα να με δουν αυτά τα κτήνη.

Εκείνη την ώρα δεν μ' ενοχλούσαν τα αισχρά πειράγματά τους. Τέλος πάρθηκε η απόφαση τι θα τα κάνουν τα κεφάλια, θα τα πάρουν από 'κει ή θα τ' άφηναν εκεί σε μένα. Άκουσα το νωματάρχη να λέει:

—Μαζέψτε τα και βάλτε τα στο σακί.

Σκύβοντας να τα μαζέψουν οι χωροφύλακες, τους φώναξε να σταματήσουν και είπε:

—Όχι, αδειάστε τα και βάλτε τα κάτω από τον καναπέ. Και το είπε με τέτοιο τόνο που δεν δεχόταν άλλη συζήτηση.

Αυτό και έγινε, μάλιστα ένα το κλότσησε κάποιος για να πάει πιο μέσα. Το στομάχι μου τώρα πήγαινε να σπάσει. Πώς θα έμενα μια ολόκληρη νύχτα με τα κεφάλια εκεί μέσα. Νομίζω πως αν ήταν μέρα, κάπως καλύτερα θα ήταν. Μόλις βγήκαν έξω και κλείδωσαν την πόρτα της αποθηκούλας οι χωροφύλακες, εγώ μαζεύτηκα κοντά στο παράθυρο και κοίταγα συνέχεια έξω, φοβόμουν να κοιτάξω προς τα μέσα. Τώρα το τραγούδι του συντρόφου δεν μου έκανε καμιά εντύπωση ούτε καν το άκουγα. Κουράστηκα και είπα να κάτσω λίγο εκεί κοντά στο παράθυρο πάντα, κι έκατσα. Το κρύο όμως ήταν τσουχτερό κι όπως καθόμουνα και κοντά στο παράθυρο, είχα ξυλιάσει. Πλησίασα στον καναπέ και πήρα τη βελέντζα, είπα πως τώρα θα μπορούσα να ζεσταθώ και να σταματήσει το στομάχι μου να μ' ενοχλεί. Για λίγο ένιωσα κάπως καλά, αλλά για πολύ λίγο. Κρύωνα πολύ, πάρα πολύ κάτω στο πάτωμα κι ας ήταν από ξύλο. Το σκέφτηκα κάμποσο, το πήρα απόφαση και πήγα στον καναπέ και κάθισα. Σε λίγο άρχισαν να κλείνουν τα μάτια μου, μα μόλις θυ-

μόμουνα τα κεφάλια πεταγόμενι απάνω, έφτιαχνα λίγο την κουβέρτα μου και γυρισμένη πάντα προς τον τοίχο προσπαθούσα να σκέφτομαι άλλα πράγματα. Κουκουλωμένη τώρα με μαζεμένα τα πόδια μου που τα γόνατά μου ακουμπούσαν στο στήθος μου ζεστάθηκα και σιγά σιγά κατά τα ξημερώματα με πήρε ο ύπνος. Και θα κοιμόμουνα έτσι πολλές ώρες με τόση κούραση που είχα, αν δεν με ξυπνούσε ο αστυνόμος με τις φωνές του:

—Την Παναγία σας, το σταυρό σας. Δεν βρήκατε αλλού να τα πάτε. Ανοίξτε γρήγορα.

Και σ' ένα λεπτό ήταν κιόλας μέσα. Σταμάτησε κι έριξε μια ματιά σε μένα, ύστερα πήγε κοντά στον τοίχο, έσκυψε και κοίταξε κάτω από τον καναπέ. Εγώ στο μεταξύ ανασηκώθηκα και τράβηξα με το πόδι μου την βελέντζα που χωρίς να το καταλάβω στον ύπνο μου είχε κρεμάσει κάτω από τον καναπέ και εμπόδιζε να δει ο αστυνόμος από κάτω. Γύρισε το κεφάλι του προς τον τοίχο και φώναξε:

—Πάρτε τα από 'δω γρήγορα.

Αμέσως δυο χωροφύλακες πήραν το τσουβάλι κι άρχισαν να τα μαζεύουν. Εγώ πάνω στον καναπέ ακίνητη κι αμίλητη παρακολουθούσα. Τα πήραν και φύγανε. Πίσω τους έφυγε και ο αστυνόμος, αφήνοντας την πόρτα ανοιχτή. Την ημέρα δεν την κλείδωναν.

Σηκώθηκα κι εγώ, μάζεψα τη βελέντζα μου και πήγα κοντά στο παράθυρο. Το κρύο ήταν ανυπόφορο, το σαγόνι μου έτρεμε και τα δόντια μου χτύπαγαν να σπάσουν. Οι χωροφύλακες άνοιγαν με φτυάρια το δρόμο που είχε κλείσει από τα χιόνια, για να πάνε στο μαγεριό για το πρωινό τσάι.

Όλα ήταν ήσυχα. Το χριστουγεννιάτικο δέντρο άσπρο από το χιόνι στόλιζε την αυλή. Οι χωροφύλακες τυλιγμένοι στις χοντρές χλαίνες τους, πηγαινοέρχονταν. Τίποτα δεν έδειχνε απ' αυτά που συνέβησαν χτες βράδυ. Ξανακάθισα στον καναπέ κι άρχισα να τα σκέφτομαι όλα απ' την αρχή, φιλοσοφούσα μπορώ να πω: Τι είναι ο άνθρωπος; «Το πιο άγριο ζώο», έλεγε ο πατέρας μου και δεν είχε καθόλου άδικο. Ναι έτσι είναι, το πιο άγριο ζώο. Πώς μπορούν μερικοί άνθρωποι και κάνουν τέτοια πράγματα. Τις σκέψεις μου αυ-

τές τις έκοψε ο αστυνόμος που ήρθε μαζί με μια γυναίκα που κράταγε έναν κουβά και μια σκούπα. Ήταν κοντή κι αδύνατη, με κάτι χέρια γεμάτα χιονίστρες. Μπαίνοντας μέσα μου έριξε μια ματιά. Την κοίταξα κι εγώ. Την λυπήθηκα που την είδα έτσι αδύνατη και με πρησμένα δάχτυλα σαν λουκάνικα. Και της χαμογέλασα.

–Έλα, σφουγγάρισε τα αίματα κάτω από τον καναπέ, είπε ο αστυνόμος και βγήκε έξω.

Εκείνη έσκυψε, κοίταξε κάτω από τον καναπέ και μη βλέποντας πουθενά αίματα –πού να βγει αίμα από κείνα τα παγωμένα κεφάλια, που πάγωνε ο αχνός τής αναπνοής σου από το κρύο– σηκώθηκε, κούνησε το κεφάλι, έβρεξε όμως το πάτωμα για να είναι εντάξει με τον αστυνόμο κι αφού μάζεψε τους κουβάδες και τα σφουγγαρόπανα μου ξανάριξε άλλη μια ματιά και μουρμούρισε: «Πού είναι τα αίματα». Δεν την άκουσα καλά αλλά αυτό θα είπε, έφυγε. Ήταν φανερό πως η γυναίκα αυτή δεν ήξερε τίποτα για τα κεφάλια, γιατί την ώρα που εκείνη έπιασε δουλειά τα είχανε πάρει.

Σε λίγο ξαναμπήκε ο αστυνόμος μαζί μ' έναν άλλο αστυνομικό. Του έδειξε τον καναπέ.

–Εδώ βρήκαν να τα βάλουν... Τον Χριστό τους, να μου βρομίσουν την αποθήκη.

Κι εγώ που για μια στιγμή πίστεψα πως το πρωί φώναζε να τα πάρουν από κει γιατί λυπήθηκε εμένα. Έφριξα όταν κατάλαβα πως για το πάτωμα νοιάστηκε κι όχι για μένα.

9. Κοιταχτήκαμε.

Ήμασταν και οι έξι της σπηλιάς ζωντανοί

ΕΞΙΣΤΟΡΕΙ ΑΛΛΗ ΕΠΟΝΙΤΙΣΣΑ

ΕΠΑΙΡΝΕ ΝΑ ΣΟΥΡΟΥΠΩΝΕΙ, όταν έφτασε ο σύνδεσμος με την πληροφορία πως στρατός, χωροφυλακή και Μάηδες έχουν πιάσει θέσεις απ' την κορυφή του Κέρκη ως κάτω στη θάλασσα. Αυτό σήμαινε εκκαθαριστικές επιχειρήσεις με στόχο το αρχηγείο. Η νύχτα πέρασε συζητώντας, συζητήσαμε πολλές γνώμες και με προσοχή για να μη μας διαφύγει κι ο παραμικρός θόρυβος ή καποια κίνηση απέξω. Ξημέρωσε 21 του Ιούλη – μια βαριά ησυχία κυριαρχούσε ένα γύρο που μεγάλωνε την αγωνία μας.

Με πολλές προφυλάξεις χωριστήκαμε σε μικροομάδες – ήμασταν καμιά εικοσαριά – και κατηφορίζομε προς τη θάλασσα, ανάμεσα Καλαμπάχτασι και Δρακαίοι, από θάμνο σε θάμνο. Αν σκοτείνιαζε χωρίς να συγκροτηθούμε θα κάναμε κάποιο ελιγμό από χαμηλά.

Όμως κατά τις 4 τ' απόγεμα ακούστηκαν τα πρώτα πυρά, συνδυασμένα και σε μικρή απόσταση. Πιάσαμε τον κατήφορο, καταλαβαίναμε πως ζύγωναν και μας πολυβολούσαν αλαλάζοντας. Τώρα πια κατρακυλούσαμε. Σκορπίσαμε.

Δεν ξέραμε τι γίνεται ο διπλανός μας. Δίπλα μου πέφτει νεκρός ο Μήτσος, ένας λεβέντης, οι όλμοι ανοίγουν λάκκους, οι σφαίρες γαζώνουν, δεν γύρισα ούτε να κοιτάξω πίσω μου. Πέφτω στη θάλασσα, ίσα ίσα που πατούσα ανάμεσα στα γλιστερά βράχια. Προχώρησα με κόπο, η μισή στο νερό, μονάχα το όπλο κρατούσα έξω απ' τη θάλασσα.

Τ' απόκρημνα βράχια σχημάτιζαν μια σπηλιά. Εκεί με τραβούν δυο σύντροφοι που 'χαν φτάσει πρώτοι. Ήμασταν έξι. Ο ήλιος ένα μπόι ψηλά. Η θάλασσα κόχλαζε απ' το μολύβι. Κοιταζόμαστε.

Δεν μιλάμε. Το 'χουμε σίγουρο ή θα κατέβουν από πάνω μας ή τα καράβια που έβαζαν συνέχεια θα μας λιώσουν εκεί μέσα.

Έχουμε όλοι οπλίσει, δεν θα μείνει κανένας ζωντανός. Ο ήλιος κατακόκκινος κατάφωτος στη σπηλιά και καταπάνω μας. Λες και κόλλησε ανάμεσα ουρανό και θάλασσα –κοιταζόμαστε– τα πρόσωπά μας παραμορφωμένα.

Επιτέλους νύχτωσε, χωρίς να μας βρουν τ' αποσπάσματα. Παράξενο. Βγαίνουμε απ' τη σπηλιά. Οδηγός μας ήτανε τα δυο ψυχωμένα παλικάρια Δεσκές και Τσιμπίδας. Σκοτώθηκαν μετά ένα μήνα σε ενέδρα.

Αρχίζουμε πορεία προς τα πάνω. Πέφταμε από ενέδρα σε ενέδρα, μέσα σε φωτιές και φωτοβολίδες που κάναν τη νύχτα μέρα. Μόλις μας έριχνε μια ενέδρα έβαζαν όλες μαζί καταπάνω μας. Σαφίδια σερνόμασταν μέσα στα καμένα κλαριά, σηκωνόμασταν, προχωρούσαμε και πάλι ξανά κάτω με το κεφάλι. Όλη νύχτα.

Ξημέρωμα βρεθήκαμε πίσω απ' τον κλοιό. Τους ακούγαμε που κατέβαιναν προς τη θάλασσα αλαλάζοντας. Τρυπώσαμε σε κάτι θάμνους. Κοιταχτήκαμε. Ήμασταν και οι έξι της σπηλιάς ζωντανοί.

[21 Ιουλίου 1949. Η σκληρότερη επιχείρηση των κυβερνητικών δυνάμεων εναντίον του αρχηγείου του ΔΣ στο βουνό Κέρκης της Σάμου. 12 νεκροί.

Ανάμεσά τους ο στρατιωτικός αρχηγός του ΔΣΣ Γιάννης Μαλαγάρης.]

10. Ήμουνα σχεδόν παιδί στα χρόνια και στην εμφάνιση

ΕΓΡΑΨΕ ΜΙΑ ΦΟΙΤΗΡΙΑ

ΓΕΝΑΡΗΣ ΤΟΥ 1950, φτάνουμε στο Μακρονήσι. Σε λίγο θα πατήσουμε τη στεριά όπου εμαρτυρήσανε τ' αδέρφια μας, τους βράχους όπου είδανε τη λύσσα των ανθρώπων να ξεπερνάει τη θάλασσα του Κάβου Κολόνες.

Τ' αρματαγωγά δεν επλευρίσανε στη στεριά και μας βγάλανε με καϊκια και μεγάλες βάρκες. Είχαμε βραχεί από τα κύματα, είμαστε ολοκίτρινες από τη ναυτία και βρόμικες. Οι στρατιώτες μας κοιτάζανε με λύπηση ταραγμένοι.

Βράδιασε, ανάψανε τα ηλεκτρικά. Σπάταλο το φως επλημμύριζε τη φριχτή γύμνια του τόπου. Τα μεγάφωνα εφωνάζανε καθώς μας πηγαίνανε στο στρατόπεδο: «Γυναίκες παραδοθείτε. Εδώ δε θ' αντέξετε, λυπηθείτε τη ζωή σας». Κοντά στις απειλές άκουγες βαλς, ταγκό και δημοτικά τραγούδια, ψυχολογικός πόλεμος κοντά στον τρόπο.

Ας μας δίνανε Θε μου φαγί και νερό και ξέραμε πώς θα τα βγάλουμε πέρα. Είχαμε μια μικρή ελπίδα πως δε θα μας χτυπήσουν. Δε μας αφήσανε να πάρουμε τίποτ' από τα πράματά μας. Οι βαλίτσες, τα χαρτόκουτα, τα ράντζα μας, απόμειναν στο γιαλό. Δεν μπορέσαμε να πάρουμε ούτε ένα σώρουχο. Όπως είμαστε μας οδηγήσανε στον «κλωβό» μας. Μεγάλες σκηνές ήτανε στημένες στη σειρά και γύρω γύρω το συρματοπλέγμα. Λόχος Α' κλωβός Γ' ΑΕΠΟ-ΕΣΑΠ. Αυτή θα 'τανε η καινούρια μας διεύθυνση, αλλά και τα ταχυδρομικά δελτάρια μάς τ' απαγορέψανε. Εκεί μέσα εσωριαστήκαμε κι εκαθήσαμε πάνω στ' άχυρα που 'χανε φέρει οι πρωύτεροι. Μα τ' άχυρα μυρίζανε βαριά, γιατί οι κρατούμενοι

συχνά αναγκαζόντανε να κατουρούνε μέσα στη σκηνή τη νύχτα. Εμείναμε εκεί μέσα όλη νύχτα λαγοκοιμισμένες απ' την κούραση και την τρομάρα. Τα χωρατά τώρα εσταματήσανε.

Ωρες πριν να φέξει ακούσαμε φωνές και φοβέρες. Ουρλιαχτά από τις κάτω σκηνές έφερνε ο βοριάς και ποδοβολητό. Τα βήματα κοντέψανε και σε μας, ηλεκτρικά φανάρια φωτίζανε ολόγυρα τη σκηνή μας.

Οι αλφαμίτες μπήκαν εξαγριωμένοι στο τσαντήρι και ρίξανε τους φακούς καταπάνω μας. Είμαστε μέσα είκοσι δύο γυναίκες στριμωγμένες στη γωνιά. Διαλέξανε πρώτα τις νέες για να τις χτυπήσουνε.

«Βγάλε το παλτό σου, βγάλε τα παπούτσια σου» φωνάξανε. Το μπαμπού και το μαστίγιο έπεφτε στις γυμνές γάμπες, στο κεφάλι μας, στη ράχη μας. Κλοτσιές στην κοιλιά σ' όσες επέφτανε χάμω. Το αίμα έτρεχε από τη μύτη μας, από τα δόντια μας, βογγούσαμε δεν αντέξαμε να μείνουμε βουβές.

«Δε λυπάσαι τα νιάτα σου;» μου είπε ένας με μουστάκι. «Τι να σε κάνω; Αν σε χτυπήσω θα διαλυθείς. Πήγαινε στο Α2 να υπογράψεις».

Δε μιλούσα, έτρεμα μόνο. Θυμήθηκα τη μητέρα μου. Άξαφνα μια σιδερένια παλάμη με χτύπησε στο αριστερό αυτί. Όλα σβουρίξανε γύρω μου κι όλα χάθηκαν. Όταν συνήλθα βρέθηκα σε μιαν άλλη σκηνή. Γύρω απ' ένα τραπέζι κάθονταν στρατιωτικοί και με κοιτάζανε κοροϊδευτικά. Ήμουνα σχεδόν παιδί στα χρόνια και στην εμφάνιση.

Πάνω στο τραπέζι κόλλες χαρτί, πένες και μελάνια. Στη γωνιά ένας χοντρός ξανθός φαντάρος κατακόκκινος μ' ένα μαστίγιο κάτω απ' τη μασχάλη.

–Εδώ θα υπογράψεις. Άντε γρήγορα να τελειώνουμε.

Πού βρήκα τη φωνή, και τη δύναμη να μιλήσω; Είπα:

–Γιατί να υπογράψω, γιατί να καταδικάσω; Τι μου έκανε μένα το Κομμουνιστικό Κόμμα; Τι έχω μαζί του; Τι αξία έχει μια υπογραφή από μένα;

Έτσι, κάνοντας την κουτή και τρέμοντας κρυφά επερίμενα.

Δεν ξέρω ακόμα και δεν μπόρεσα να εξηγήσω το γιατί δε με ξανάδειραν.

–Φεύγα, μου φώναζαν. Πήγαινε να δεις πόσες μείνανε αμετανόητες και τα ξαναλέμε.

Έτρεξα μέσα στο σκοτάδι, σκόνταφτα στους πάσσαλους και στα σκοινιά, πονούσε τ' αυτί μου, μου 'ρχόταν λιγοθυμιά κι εμετός. Έφτασα στη σκηνή μου. Οι γυναίκες ήταν εκεί, κουκουβασμένες αμίλητες στη γωνιά. Είδα αίματα, πρησμένα στόματα, μελανά μάτια, μαλλιά λυμένα γεμάτα άχυρα. Εκείνες μόλις μπήκα με πήρανε κοντά τους, με πασπατεύανε να δούνε αν ήμουνα χτυπημένη, με παρηγορήσανε.

Πάλι βήματα, ηλεκτρικά φανάρια. Έρχονται πάλι. Στριμωχτήκαμε, γινήκαμε μια μάζα.

Άντρες ντυμένοι στο χακί αναμερίσανε την πάνινη πόρτα της σκηνής και μπήκανε μέσα. Δεν ήταν αλφαμίτες, δεν άρχισαν βρισιές και φοβέρες. Τα πρόσωπά τους ήταν αγγελικά, νέα και πολύ συγκινημένα. Μπήκανε σαν θεοί της καλοσύνης κι είπανε σιγά:

–Μήπως είναι καμιά χτυπημένη εδώ;

Δεν απαντήσαμε. Φοβηθήκαμε για καμιά παγίδα. Εκείνοι κοντέψανε σε μας και μας είπανε πως είναι γιατροί. Ας είναι, είχαμε ανάγκη από γιατρό. Η Στέλα θαρρείς κι ήταν έτοιμη να ξεψυχήσει είχε γιομίσει τ' άχυρα εμετά, χτυπημένη στο κεφάλι εβογγούσε. Άλλες κλαίγανε δόντια, άλλες νεφρά, άλλες γόνατα. Εγώ καθώς σας είπα, τ' αυτί μου.

Οι γιατροί πήρανε τη Στέλα –ήταν από τη Θεσσαλονίκη ως είκοσι δυο χρονών γεροδεμένη καίτοι μικρόσωμη– κι ήρθανε σε λίγο με γάζες, σπύρτο, ασπιρίνες και λαϊνι με νερό. Ανακουφίσανε τις χτυπημένες και μας δώσανε κουράγιο.

–Μη φοβάστε! Κρατήστε όσο μπορείτε δυο μέρες ακόμα. Το κακό θα σταματήσει. Έχει γίνει μεγάλος θόρυβος για τ' ότι χτυπάνε γυναίκες, γριές και μάνες. Ο στρατός ξεσηκώθηκε κι οι δηλωσίες φωνάζουν: «Φτάνει πια, όχι τις γυναίκες». Πολλοί γυρίζουν και σβήνουν τις δηλώσεις που 'καναν μέσα στα βασανιστήρια περιμένοντας καινούρια.

Είχανε κι εκείνοι (οι γιατροί) περάσει τα δικά μας βάσανα και υπογράψανε με τη βία δήλωση. Ήταν άνθρωποι καλοί και γενναίοι για να τολμήσουνε να 'ρθουνε κείνη τη νύχτα.

Εκείνες τις ώρες κι ύστερα ξεδιαλεχτήκαμε.

Ο τρόμος ανάγκασε αρκετές γυναίκες να καταφύγουνε στη δήλωση. Μείναμε καμιά πεντακοσαριά. Μας βασανίσανε ακόμα κάμποσες φορές μέσα στους οχτώ μήνες όπου εμείναμε στο Μακρονήσι.

Ακούμε τη φωνή σου πατρίδα

11. Άξαφνα μας ήβρε ο Πόλεμος άξαφνα τελείωσε

ΜΙΑ ΜΙΑ ΜΑΝΑ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΤΕΣΣΕΡΙΣ ΓΙΟΥΣ ΤΗΣ

ΕΚΑΝΑ 9 ΠΑΙΔΙΑ, 5 γιους και 4 κόρες. Μας βρήκε ο πόλεμος. Τα παιδιά μου δεν ήτανε κανένα σε ηλικία για στρατιώτες. Άξαφνα μας ήβρε ο Πόλεμος άξαφνα τελείωσε, μπροστά μας πρώτα φανήκανε οι Γερμανοί αλεξιπτωτιστές, ύστερα Ιταλοί. Κι ολοένα μαζεύανε στα σύρματα αιχμάλωτους Εγγλέζους χιλιάδες. Αντάμωσε ο Νίκος δυο ένα βράδυ, του κάναν νόημα πως ξεφύγανε, τους φέρνει σπίτι, τους δώσαμε ρούχα παλιά ύστερα τους πήγαμε σε μια σπηλιά κοντά στο βουνό. Ό,τι μπορούσα τους πήγαινα, χόρτα, ελιές ό,τι 'χαμε και μεις, λίγα πράματα.

Μετά κάμποσο καιρό έρχεται μου λέει μια γειτόνισσα: «Κατά πώς φαίνεται κρύβονται δω κοντά σας Εγγλέζοι...» Εγώ μιλιά. Μα πάω βρίσκω μια ξαδέρφη μας, αυτή έλεγε για ένα υδροπλάνο πως έπαιρνε σκαστούς Εγγλέζους στην Κάτω Μάνη, έτσι το μελετούσανε σα φάντασμα... έρχεται και τους παίρνει. Τους ξέβγαλα λοιπόν στο βουνό, ύστερα τους περίλαβε η ξαδέρφη, μας είπανε πως γλιτώσανε. Σε δυο μέρες ήρθαν στο σπίτι μας κάναν έρευνα. Κείνος ο γιος μου ήταν στη δουλειά, το σακάκι του κρεμασμένο και τυλιγμένο σε άσπρο πανί, ψάχνουνε βρίσκουνε στην τσέπη μέσα τα ονόματα των Εγγλέζων και τη σύσταση. Μας ρωτούνε τι ξέρουμε μεις, τον ψάχνουνε, τον ειδοποιούμε. Πάει στο χωριό του αντρός μου στο βουνό με μια κόρη μας μαζί. Από κει σαν ήρθε η ώρα τράβηξε κι ενώθηκε με τσ' αντάρτες. Είναι πατριώτης καλός, καλός πολεμιστής. Πρώτος χρόνος του πολέμου.

Το δεύτερο χρόνο μάς λένε θα σηκώσουν τους άντρες για εξορία.

Ο άλλος γιος ο Γιώργης μας έκανε ομάδα, πάνε να βρούνε όπλα

στο βουνό. Κι ο Μιχάλης από κοντά ο μικρός, ποιος τον βαστούσε. Τον ίδιο χρόνο κι ο τρομοκράτης Κ. είχε 'ρθει με τους μπράβους του στην περιφέρειά μας, τον είχαν αρματώσει καλά: «Θα σας κάψω», έλεγε, «ποιος θέλει να πεθάνει;» Μια βραδιά οι δικοί μας ήτανε στο Μοναστήρι της Μ. Πώς το 'μαθε ο Κ.; Ταμπουρώνεται σ' ένα χάνι και φόρεσε δίκοχο με το σήμα του ΕΛΑΣ. Σταματούνε δυο που 'χανε βγει ανιχνευτές, τους γελάσαν, πέσαν κοντά και τους θερίζει το πολυβόλο, πληγώνεται ο γιος μου, τον πήρε στον ώμο, πέφτει στα κλαριά, κύλησε μες στο ρέμα βρίσκει νερό, πίνει κάνει καρδιά, περνά η νύχτα, περνά η μέρα, κινά πάλι κατά το βουνό να βρει το τάγμα του. Ήσαν εκεί αντιφασίστες Ιταλοί, ένας γιατρός αντιφασίστας τον νοσήλεψε: του λέει πρέπει να μπει στο γύψο για να μην ξεραθεί το χέρι, νάτος κι έρχεται με τ' άλογο, το κοίταξε ο γιατρός. Ήταν χειμώνας. Δεκέμβρης, πάει στο καφενείο για τσιγάρα. «Πού πας; Δεν κρύβεσαι;» «Δε με πειράζει κανείς». Φωνάζει και το γαμπρό μας, της κόρης μας τον άντρα «έμπα μέσα, θες τσιγάρο;» –δεν ήταν ανακατεμένος αυτός πουθενά, είχε 7 παιδιά. Κάποιος τηλεφώνησε, η τάδε κοπέλα, έτσι μας είπαν ύστερα, τότες κρυμμένοι όλοι, έρχονται 2 αυτοκίνητα ολόκληρο μηχανοκίνητο τους πιάσαν.

Ύστερα τους παν στην Τρίπολη. Πάμε και μεις με την κόρη μου. Τους πηγαίναμε ό,τι βρίσκαμε να φάνε. Εκεί φυλάνε Γερμανοί. Ένα πρωί πάμε στην αγορά, η αγορά ανάστατη, σκοτώσαν έναν Γερμανό τη νύχτα. Έκανε μαύρη αγορά του 'κανε τραπέζι ο συνεργάτης του και του έφεγγε να βγει απ' το σπίτι του, μπορεί περίπολο να τον σκότωσε. Συλλήψεις λοιπόν, έρευνες παντού. Στη φυλακή πήγαν διάλεξαν 10. Πάμε και μεις, δεν επιτρέπανε να πας κοντά. Βγαίνει ένας ντυμένος στολή γερμανικιά τον παρακαλούμε «φωνάξτε το γιο μου, αφήστε με να τονε δω αν είναι κι από μακριά». Τον φέρνουν στην πορτούλα μεσ' απ' τα σύρματα, βλέπω τα μαλλιά του άσπρα, σε μια νύχτα τού ασπρίσαν έκανε τάχα πως γέλασε: «Μητέρα πες πως ένα σου παιδί δεν το γέννησες...» Τι να του πω; Από μακριά φωνάζει. Φεύγομε. Πώς πέρασε η νύχτα εκείνη... Ξημερώματα τραβούμε για τις φυλακές. Περνούνε οι

αγγαρίες. Βλέπουμε μια γυναίκα ντόπια τραβά τα μαλλιά της «εδώ εδώ, στο στενό». Ξεφωνίζει. Τρέχουμε στο στενό, απ' τη μια οι 8, απ' την άλλη 2 κρεμασμένοι. Πέφτω κάτω. Με σηκώσανε ο κόσμος. Με συνεφέρανε. Και να ρίχνει χιόνι, Γενάρης μήνας, γυρίζουμε στους δρόμους και κλαίμε. Όπου ο Δεσπότης πήγε, ζήτησε τους νεκρούς, μας το 'πανε, μια γυναίκα μας πήγε στο νεκροταφείο. Καθόμαστε στην άκρη, περιμένουμε.

Μας είπανε πως ο δικός μας προνόησε για την ταφή τους στον ίδιο τάφο, πως θα μούνε κι οι 10. «Σαν ακουστεί λεφτεριά, να 'ρθετε να μας δώσετε είδηση» αυτό ζήτησε την παραμονή. Έπειτα ούτε ξέρω πώς φύγαμε, πώς βρεθήκαμε στο σπίτι μας. Ο πατέρας μας ήταν στο χωριό του με τις κόρες. Σαν το 'μαθε συμφοριάστηκε, δεν άντεξε η καρδιά του, πάει κι ο πατέρας, στις 40 μέρες πάει κι ο πατέρας.

Κι ακόμη πού είσαι...

Ας έρθουμε πάλι στο Μιχάλη το μικρό, πιάστηκε κι αυτός εκεί στο Μοναστήρι, τον είχαν για εκτέλεση τους πηγαίνανε στη Μάνη από κοντά οι δικοί μας στεριάς και θάλασσα, τους φτάσανε και στο λαγκάδι της Κ. πέσαν πάνω τους λεφτερώσανε όλους.

Τώρα μιλούμε για το δεύτερο κατατρογμό. Δεν πήραμε ανάσα καλά καλά, κι άρχισε η Τρομοκρατία. Ήρθε κάποιος δεξιός, συνεργάτης επί Κατοχής, και καυκίστηκε πως θα καθαρίσει όλη την περιφέρειά μας από αριστερούς. Απ' το παράθυρο του σπιτιού του έριχνε σε διαβάτες, όσους τους είχε γι' αριστερούς, άλλους έβαζε μέσα και τους βασάνιζε. Το σπίτι του το 'χε κάνει κάστρο. Τέλος του βάλανε φωτιά, δώσανε μάχη και σκοτώθηκε, λένε πως τον σκοτώσανε 2 δικοί του.

Ύστερα οι δυο γιοι μου ήρθαν σε ηλικία, τους καλέσαν για Εθνοφύλακες πώς να παρουσιαστούνε; Πήραν πάλι τα βουνά. Τα 'ξεραν από πριν. Τώρα ήταν μαζί κι οι δυο καταστήσανε ολόκληρο τάγμα. Ύστερα μάθαμε πως τους κυκλώσανε, ο Σταύρος πιάστηκε, μου παράγγειλε «πρόλαβε, θα μας εκτελέσουνε, όπως το Γιώργη». Μα δεν πρόλαβα.

Κυνηγούνε και μας, πού να κρυφτούμε; Έχω και 3 κορίτσια...

Δυο χρόνια δεν κοιμήθηκα στο σπίτι μου. Και ποιος να μίας λυπηθεί; Μας παίρναν μέσα μια νύχτα, δυο, από ντροπή να μη μας διώξουνε την άλλη όξω, με τρόπο μάς το λέγανε μα και ορθά κοφτά. Κι εγώ που είχα σπίτι, νοικοκυρά, ό,τι γίνεται στον αργαλειό το 'χα μες στο σπίτι μας, προίκες, καλά για τις κόρες, δεν έμεινε τίποτα, όλα τα πήρανε κι απ' τα παράθυρα βγάζανε κι απ' τις πόρτες. Θέλουν να κάνουν κακό και στις κόρες να μας προσβάλουνε. Ήρθαν μια νύχτα σε κάτι γειτόνους που μας κρύβανε. Προλάβαμε πηδήσαμε στο μπαξέ, μπροστά μια συκιά, σα γάτες την ανεβήκαμε, ήταν πυκνά τα φύλλα. Η μικρή τρέμει, φουρφουρίζουνε τα φύλλα, τη βαστώ πάνω μου σφιχτά «μην τρέμεις, θ' ακουστούμεθα ιδούν τα φύλλα που κουνούνε...» Αχ και να μη φυσά λίγος αγέρας... Τέλος περάσανε όξω απ' το φράχτη δεν πήραν είδηση. Σαν ξαναείδα τη συκιά τούτη από μακριά δάκρυσσα, μας γλίτωσε.

Τέλος ήρθαμε στην Αθήνα. Έχω δυο αδερφές μου παντρεμένες. Πρώτα στείλαμε τις κόρες, κρυφά. Η μια παντρεύτηκε, οι άλλες δουλεύουνε. Ζούμε πες. Κάνουμε κι από κανένα δέμα το μήνα για τη φυλακή, μα και το μεροκάματο δεν είναι σίγουρο. Έχουμε το Νίκο φυλακή, μηδέ νεκρός αυτός, μηδέ ζωντανός. Σας είπα την ιστορία του αρχή αρχή. Άμα παράδωσαν τα όπλα ήρθε και δούλευε στον Πειραιά. Ήρθαν τον πιάσαν, τάχα σκότωσε κάποιον γιατρό επί Κατοχής. Στο χωριό αυτουνού του γιατρού δεν είχε πατήσει ο γιος μου. Ξέραν μόνο τ' όνομά του και την παλικαριά του. Μα ούτε αδίκησε και ποτέ του άνθρωπο. Τώρα πού να βρεθούν μαρτύροι; Θα τους σκοτώνανε την άλλη μέρα οι δεξιοί. Ποιος έχει το θάρρος; Έτσι τον δικάσανε χωρίς μάρτυρες. Στην Τρίπολη κι αυτόν. Αχ δικαστήριο της Τρίπολης, μας ξεκλήρισε. Κι ακόμα είναι μέσα, 18 χρόνια μέσα, ούτε ζωντανός είπαμε ούτε νεκρός, ο Νίκος μου...

–Κι ο Μιχάλης ο μικρός;

–Τουφεκισμένος κι αυτός, ωχ ο νους μου σταματά, δικάστηκε τουφεκίστηκε... στον πρώτο καν στο δεύτερο διωγμό... Δε μου είπαν το θάνατό του. Εγώ του έκανα δέματα κι εκείνος ήτανε μέσα στη γης, πάει τον έφαε η μαύρη γης κι αυτόν. Ξέρεις τι θα πει να

κάθεσαι σ' ένα τραπέζι 3 θηλυκά, κι αυτά φοβισμένα, πότε στή-
νομε τσουκάλι, πότε μετρούμε από πριν πόσο ψωμί πέφτει καθε-
μιανής... Τρεις σ' ένα τραπέζι, εμείς που είμαστε δέκα και δώδεκα
γύρω γύρω –χώρια οι μουσαφिरαίοι. Έτσι καταντήσανε οι νόμοι,
τάχα οι νόμοι το θένε να χαλιούνται οι καλύτεροι πατριώτες κι οι
προδότες συχωρεμένοι, διορισμένοι. Οι γιοι μου ήταν πατριώτες,
πολεμήσανε... απ' τον πρώτο μέχρι το πιο μικρό, αυτός μάλιστα
είχε θραφεί με του βουνού τον αέρα, όμορφος, ίσα που ίδρωνε το
μουστάκι του τελευταία φορά που τον είδα, πριν τον πιάσουνε...

12. Τραβήξα που λένε της ελιάς τα φαρμάκια

ΜΙΑ ΜΙΑ ΜΑΝΑ ΓΙΑ ΤΟ ΜΟΝΑΧΟΓΙΟ ΤΗΣ

ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΜΟΥ το 'βαλα σε οικοτροφείο στην επαρχία μας για γράμματα, για καλύτερα, τους είχανε αυστηρά πολύ, δε μάθαινε. Ύστερα ήρθαμε στην Αθήνα, ύστερα πέσαν οι πόλεμοι. Το παιδί πρώτα έπιασε δουλειά επιπλοποιός, έπειτα τον βγάλαν, πήγαν στρατιώτες τ' αφεντικά, γύριζε δω και κει για δουλειά. Κακοπερνούσαμε. Ο πατέρας μας ήτανε μπαλωματής. Έπειτα λέγουνε κερδίζομε πάμε μπροστά, έπειτα λέγουνε χάσαμε, ώσπου να καλοκαταλάβουμε να οι Γερμανοί, πλακώσαν, πλάκωσε η πείνα. Πείνα όλος ο κόσμος. Έτρεχε το καημένο το παιδί, άμα δούλευε κανένα μεροκάματο σε ψωμάδικο μας ήφερνε κανένα ξεροκόμματο, δούλευε σε μπακάλικο μας ήφερνε φασόλι, ό,τι το 'διναν μας το 'φερνε, ύστερα πρωτακούσαμε πως μπήκε μπρος «η οργάνωση», θα γλιτώσουμε απ' τη σκλαβιά, δε μας έλεγε πολλά το παιδί, τον ρωτούσαμε «πού ήσουν;», «πού κοιμήθηκες απόψε;», αυτός μιλιά.

Τον πιάσαν πρώτη φορά σε μιαν αποθήκη που δούλευε, εγώ δεν ήξερα πού τον πήγαν, έπιασα γύριζα τις φυλακές, τις αστυνομίες: «Πίκολο, πίκολο...» έλεγα στον ένα караμπινιέρο και στον άλλον, με στέλναν εδώ κι εκεί, «ένα κοντούτσικο... με τα σγουρά μαλλιά, με γκαμπαρντίνα...» Κουβαλούσα κιόλας ό,τι να 'βρισκα, ήτανε μέσα πιασμένοι πολλοί έδινα όσα βαστούσα μα πίσω δε μου δίναν την πετσέτα, στις άλλες δίνανε πίσω τις άπλυτες πετσέτες, τα τενεκεδάκια τους. Εμένα τίποτα. Δυο μήνες και παραπάνω γύριζε και τον είδα όνειρο, μου λέει «έλα, είμαι στο μπουντρούμι, στα νερά μέσα». Πού να τραβήξω; Τραβώ πάλι στου Αβέρωφ, δεξιά ο Γερμανός, αριστερά ο Ιταλός «αμάν πέστε μου είναι μέσα το παιδί μου;» έκλαιγα. Με βλέπει ο Ιταλός σκοπός –καλή του ώρα όπου κι αν είναι, να 'χει την ευκή μου όπου κι αν βρίσκεται– με ρωτά τι θέλω. Του λέω «το παιδί μου γυρεύω» λέω «πάω κι έρχομαι μου

λυθήκαν τα γόνατα, τι να κάνω αχ...» πιάνει κι ο Ιταλός αυτός ένα κλάμα, ένα κλάμα, έλεγε: «Μάμα, μάμα» και μου δείχνει με το χέρι ψηλά «σε ποιο πάτωμα είναι;» «Εγώ δεν ξέρω κι αν είναι ζωντανό και με ρωτάτε για πάτωμα;» «Νόμα, νόμα». Του λέω τ' όνομα «Αλέκο» στέλνει έναν και φωνάζει. Άκουσε το παιδί, «ωχ θα με σκοτώσουν...» εκεί πήγε ο νους του, μας τα 'λεγε ύστερα. Μέσα έκατσε κανέναν χρόνο και πήρε χάρη στου Μουσολίνι τα γενέθλια, ξέρω και γω πώς το 'παν τότε...

Και σα βομβαρδίστηκε ο Πειραιάς πάλι τον πιάσανε, πάλι εγώ απ' το συνοικισμό με τα πόδια στον Πειραιά. Βροχές, κρύο. Δεν καλοθυμούμαι πόσο τον κρατήσανε. Άμα τον είδαμε πάλι «μη φύγεις πια» το 'λεγα. Εκείνος τα 'κανε χαλάλι, όλα για τη λεφτεριά μας, έτσι μας έλεγε. Τι ξέραμε μεις; Και «μη φοβάσαι» μας έλεγε κάθε τόσο.

Ήταν κι ένα κορίτσι στην αυλή μας, έβλεπε το πηγαινέλα μπλέχτηκε κι αυτή. Εγώ έλαχε μια φορά και της είπα «θα σε κάνω νύφη στο παιδί σ' έχω στην καρδιά μου, που είμαστε μια πόρτα, να σας δω με στεφάνι, να δω αγγόνια κι εγώ». Μ' αυτή έπειτα έστριψε. Ποιος ξέρει... μπορεί να ήτανε βαλτή. Στο μπλόκο του Συνοικισμού την είχαν μέσα κατάμεσα Τσολιάδες και Γερμανοί κουκουλωμένη κι έκανε «νά» με το δάχτυλο, έδειχνε τους δικούς μας έναν έναν. Τότες είχε γίνει και το συλλαλητήριο μέσα στην Αθήνα, πρώτοι πρώτοι κατεβήκαν οι συνοικισμοί, να λοιπόν ξεδιάλεμα, να διωγμός τώρα οι συνοικισμοί. Το γιο μας και το γέρο μας δεν τον έδειξε αυτή άμα τους είχανε μαντρισμένους.

Φύγαν τώρα παν στην κατάρα οι Γερμανοί. Μα προλάβαμε να χαρούμε; Δεν προλάβαμε. Φανήκαν οι Εγγλέζοι. «Προσέξτε μη χτυπήστε κανέναν Εγγλέζο» λένε οι Μεγάλοι μας –δεν ξεχωρίζανε καλά καλά Εγγλέζοι από Γερμανοί...

Και τότε πάλι γυρίσανε τα πράματα. Τώρα κυνηγούν τον κόσμο οι Εγγλέζοι. Και πάλι εγώ γυρεύω τον γιο μου. Κατέβαινα στην Αθήνα. «Πού πας καλομάνα;» μου λέει ένας δικός μας, «θ' ανοίξει μάχη...» Βλέπω απ' το Μεταξουργείο και πάνω, κολλητά, κολλητά ήτανε τα τανκς. Πρώτη φορά τα είδα. «Τ' είν' τούτα; Κατά

πού χτυπάνε; Αχ, θα καούμε όλοι...» Βρίσκω πάλι το γιο μας. Ήταν πολλοί, σ' ένα τραπέζι γύρω γύρω. «Μητέρα μην περιμένεις, θ' αργήσω...» μου λέει. «Να 'ρθω να 'μαι και γω κοντά...» – «Όχι», μου κάνει, «σύρε σπίτι». Άναψε ύστερα η φωτιά –εμείς κλεισμένοι, μανταλωμένοι, τρέμομε. Ήρθανε πάλι Εγγλέζοι στη γειτονιά, μερικές τούς χτυπούσανε παλαμάκια. «Καλώς ήρθατε», τα παιδιά μας τα δικά μας πουθενά. Τι γίνεται Χριστέ μου...

Από τότες τι τραβήξαμε, τι τραβούμε... απ' το κακό και στο πιο κακό. Μας λέγαν: «Γιόμισε το ρέμα δικούς σας, πάει καθάρισαν», μου λέγαν οι δεξιοί. «Ε, τι να γένει, τυχερό μας κι αυτό»... Η καρδούλα μ' από μέσα το 'ξερε, που το 'χα ένα... Μα όσα κι αν τα 'χεις κι όλα τα παιδιά του κόσμου καθένα με τον πόνο του –τράβηξα που λένε της ελιάς τα φαρμάκια. Κι όπου ξύλο πρώτη πρώτη εγώ. Τ' είδαμε άλλο... Έπαθε κι ο γέρος, στα 2 χρόνια κατάπεσε, η καρδιά του δεν άντεξε. Ρωτάς πια πώς τα περάσαμε, ο γέρος στο νοσοκομείο, από νοσοκομείο σε φυλακή, από δικαστήρια στη φυλακή, εγώ, εγώ που δεν ήξερα μηδέ της γειτόνισσάς μου το κατώφλι... Και πώς τα οικονομούσαμε...: κι αν με κρεμάσεις δεν ξέρω να σου πω... Πάενα έκανα καμιά πλύση ακόμα πάω –μα δεν έχω πια κουράγιο. Ας είναι καλά και κάνα δυο νοικοκυρές μου φέρναν νύχτα καμιά σακούλα για το γέρο, για το παιδί. Μα ήτανε φόβος τότε. Κι ο γέρος να ρωτά: «Θα 'ρθει γυναίκα το παιδί;» «Θα 'ρθει, αφού είναι ζωντανό, γένεται να μην έρθει; Μόνο απ' τον Άλλον Κόσμο δεν ξανάρχεται κανείς». Να ρωτά το παιδί: «Πώς πάει, σηκώθηκε ο γέρος;» Ο κακομοίρης μας ήτανε άκακος, ήτανε μπαλωματής, δε μείναμε ξυπόλυτοι ποτές μας. Πέθανε, πάει ο γέρος. Δεκαοχτώ χρόνια μέσα το παιδί, δεκαπέντε χρόνια ο γέρος πεθαμένος –ωχ, ούτ' ένας χρόνος ούτε δυο, ούτε πέντε, ούτε δέκα. Το καλοκαίρι κλείνουμε τα δεκαοχτώ.

13. 1944, χρόνος σημαδεμένος με σταυρό

ΜΙΑ ΜΙΑ ΜΑΝΑ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΓΙΟΥΣ ΤΗΣ

ΚΙ ΕΓΩ ΓΙΑ ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟ ΠΑΙΔΙ ΜΟΥ ΚΛΑΙΩ. Κανένανε δεν έχω. Ένα μπαστούνι έχω και μια γάτα. Ό,τι μου φέρουνε οι γειτόνοι τρώω, ας είναι καλά. Κάνω υπομονή. Περιμένω. Μικρασιάτισσα είμαι. Μου τ' άφησε ο πατέρας τους τρία. Τα μεγάλωσα ορφανά δυο και τριώ χρονών, τ' άλλο δυο μηνώ. Εκείνος χάθηκε στον τούρκικο στρατό. Έπειτα γένηκε ο διωγμός. Πρώτα μας βγάλανε στον Περαία. Υποφέραμε. Ύστερα μας πήγανε σε νησί, εκεί δούλεψα στα καπνά, διάφορο δεν είχαμε. Στην πατρίδα σπέρναμε, θερίζαμε, τρώγαμε καλά. Εδώ τι να σπείρεις τι να σηκώσεις; Πέτρες; Το νερό το κουβαλούσαμε. Το μικρό αρρώστησε, χάνει το φως του. Φύγαμε, ήρθαμε στην Αθήνα κοντά. Το παιδί πέθανε. Δουλεύω εγώ σε υφαντουργείο τ' άλλα είναι πια 12 και 13 χρονώ. Τους πήρα κουτάκι πουλούνε σπίρτα, μέντες, καραμύλες. Ύστερα ήρθε σ' ηλικία ο μεγάλος έσμιξε με μια κοπέλα ήθελε να μπει στον κόσμο, να παντρευτεί. Μα τον πιάσανε. Πρώτη φορά τότε τον πιάσανε το μεγάλο –όντας ο Μεταξάς– και τον πήγαν στην Ανάφη. Ύστερα γένηκε ο πόλεμος. Πήγε στρατιώτης ο μικρός. Ύστερα ο μεγάλος το 'σκασε απ' το νησί δημιουργήθηκε, στην οργάνωση τον εκτιμούν. Ύστερα Κατοχή παίρνει τον άλλον βγαίνουνε στο βουνό. Δυο τρεις φορές κατέβηκε νύχτα. Πολεμούμε τους Ιταλούς, τους Γερμανούς. Ύστερα πιάστηκε ο μικρός.

Στην Ελεψίνα πιάστηκε μη με ρωτάτε το πώς. Κείτομαι στο στρώμα. Και στο Γουδί τον εκτελέσανε, 1944, χρόνος σημαδεμένος με σταυρό. Ο άλλος μου κατέβηκε τον ίδιο χρόνο απ' το βουνό. Ύστερα γυρίσανε τα πράματα. Μας κυνηγούνε. Τώρα οι δεξοί. Απ' του βελονιού τη μύτη μάς περνούνε. Μας ξεφτελίζουνε. Πάνε 19 χρόνια που τον έχουνε στη φυλακή. Γιατί; Πώς; Πάω έρχομαι στις φυλακές, «πού πας;» με ρωτούνε, «πούπετα». «Τι

κάνεις;» «Τίποτα». Εμένα μου ταιριάζει το παραμύθι τούτο. Μα να 'τανε και μόνο εμένα, είμαστε πολλές, οι πέτρες ραγίζουνε άμα μαζευτούμε και καρτερούμε στην πόρτα της φυλακής.

14. Όπου παρουσιαστούμε μας διώχνουνε

ΜΙΑ ΜΙΑ ΓΥΝΑΙΚΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΝΤΡΑ ΤΗΣ

ΤΡΕΧΩ ΧΡΟΝΙΑ, μέχρι να βγει λέω η ψυχή μου θα τρέχω, θα τρέχω κι ύστερα. Όπου παρουσιαστούμε μας διώχνουνε. Αφήσαμε το σπίτι μας στο χωριό, μας κυνηγούσαν κι εκεί, μας πάτησαν, πήραν όσα είχαμε πήγαμε σ' άλλο χωριό. Μας ήβραν οι σεισμοί εκεί, πάει και κείνο το σπίτι το πατρικό, δυο σπίτια μας χαλάσανε. Και πουθενά έλεος. Καθώς με βλέπετε κουτσή. Ένα βράδυ με χτυπήσαν αρχή αρχή 15 οπλισμένοι μπήκαν μέσα, μου σπάσαν το πόδι πού γιατρός; Μηδέ γιατρός μηδέ πρακτικός πλησίαζε, το κορίτσι μου ό,τι έκανε. Πήγαινε στο Γυμνάσιο, ήτανε πρώτη. Θέλησαν να την προσβάλουν και κείνη, μα τους μίλησε κάποιος γείτονας. Τήν πήραν όμως φυλακή, έκανε 16 μήνες υπόδικη. Δεν της βρίσκαν τίποτα. Στο Στρατοδικείο μοναχή απολογήθηκε. Αθώωθηκε δεν είχε καμιάν αιτία, βοήθησε κι ο δάσκαλός της, ήρθε και την αλάφρυνε. Ο δικαστής έβρισε τους μάρτυρες που την κατηγορήσαν, ήτανε 5, οι 2 γειτόνοι «έτσι καθίζετε την κοπέλα στο σκαμνί;» «Εγώ έβγαλα το Δημοτικό με μισό παπούτσι να γίνω χρήσιμη στην κοινωνία...» τους είπε.

Ο άντρας μου ήταν κεφαλή σε 25 χωριά. Κείνον τον καιρό ποιος τα 'ξερε όσα μας ήτανε γραμμένα, πολεμούσαν ο κόσμος με καρδιά, μικροί, μεγάλοι κόψαν κείνον τον κατατρεγμό που μας κάναν οι Ναζήδες κι οι παλικαράδες τους, είχαν το φόβο των δικώνε μας κι αν δεν ήταν σήμερα, θα 'ταν αύριο, βρίσκαμε το δίκιο μας. Βγαίναμε και στα χτήματα, θερίζαμε. Ο δικός μας τη 2η και 3η χρονιά μοίρασε το σιτάρι, δεν ξέρω πόσα φορτία μοιράσαν στα ορεινά. Θα πέθνησκαν της πείνας.

Σαν πήγε με τους αντάρτες του να παραδώσουν τα όπλα έβλεπες κάτι άντρες αετοί με τα φτερά κομμένα, «γεια σας και γεια σας» όσα τα φορούσαν, ύστερα σηκώσαν κεφάλι μας βάλανε κάτω οι αντί-